

Abdulaziz Qobulov, Shamshodbek Raximjonov
O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi

INNOVATSIYALAR SAMARADORLIGINI OSHIRISH UCHUN MOLIYAVIY INFRATUZILMANI RIVOJLANTIRISH VA RISKLARNI BOSHQARISH

Annotatsiya. Maqolada O'zbekiston Respublikasida innovatsion jarayonlar samaradorligini oshirish maqsadida moliyaviy infratuzilmani rivojlantirish va risklarni boshqarish masalalari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlovchi mavjud moliyaviy mexanizmlar va institutlarga, shuningdek, ularning kamchiliklari va muammolariga e'tibor qaratadi. Ilg'or mamlakatlarning innovatsion faoliyat sohasidagi tajribasi tahlil qilinib, eng yaxshi amaliyotlarni O'zbekiston sharoitlariga moslashtirish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: moliyaviy infratuzilma, innovatsiyalar, moliyalashtirish, davlat kafolatlari, axborotlashtirish, ventur kapitali, davlat-xususiy sheriklik, soliq imtiyozlari, subsidiyalar, investitsiyalar, startaplar, texnologiyalarni rivojlantirish, iqtisodiy o'sish, risklar.

FINANCIAL INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT AND RISK MANAGEMENT TO INCREASE EFFICIENCY OF INNOVATIONS

Abstract. The article examines the issues of financial infrastructure development and risk management in order to increase the efficiency of innovative processes in the Republic of Uzbekistan. The study focuses on existing financial mechanisms and institutions that support innovation, as well as their shortcomings and challenges. The experience of advanced countries in the field of innovative activity was analyzed, and recommendations were made to adapt the best practices to the conditions of Uzbekistan.

Key words: financial infrastructure, innovation, financing, state guarantees, informatization, venture capital, public-private partnership, tax incentives, subsidies, investments, startups, technology development, economic growth, risks.

KIRISH

Zamonaviy dunyoda innovatsiyalar barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashda va mamlakatlarning raqobatbardoshligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Globallashuv va tezkor texnologik taraqqiyot sharoitida innovatsiyalarni faol amalga oshirayotgan mamlakatlar xalqaro maydonda katta afzalliklarga ega bo'lmoqdalar. Shu nuqtai nazardan, moliyaviy infratuzilmani rivojlantirish innovatsion loyihalarni samarali amalga oshirishga yordam beradigan asosiy omillardan biriga aylanmoqda.

O'zbekiston Respublikasi muhim iqtisodiy salohiyatga ega bo'lib, jahon iqtisodiyotiga integratsiyalashishga intilib, innovatsion faoliyatni faol rivojlantirish vazifasini o'z oldiga qo'yadi. Ushbu maqsadga erishish uchun eng muhim shartlardan biri bu innovatsion loyihalarni rivojlantirish uchun zarur resurslardan foydalanishni ta'minlaydigan samarali moliyaviy infratuzilmani yaratishdir.

ADABIYOTLAR SHARHI

"Innovatsiyalar samaradorligini oshirish uchun moliyaviy infratuzilmani rivojlantirish va risklarni boshqarish" mavzusidagi adabiyotlarni ko'rib chiqish innovatsiyalarda moliyaviy resurslar va risklarning ahamiyatiga qaratilgan muhim tadqiqot yo'nalishi hisoblanadi. Ushbu masala bo'yicha bir qator muhim ishlar va tadqiqotlar quyidagi asosiy jihatlarni ta'kidlaydi:

1. Innovatsiyalar uchun moliyaviy infratuzilma:

Tadqiqotlar innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash uchun rivojlangan moliyaviy infratuzilmaga ega bo'lish muhimligini ko'rsatadi. Bu moliyaviy resurslarga, turli

moliyalashtirish manbalariga (venchur kapitali, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash dasturlari va boshqalar), shuningdek, rivojlangan moliyaviy vositalar tizimiga (birjalar, fond bozorlari, kredit vositalari) kirishni o'z ichiga oladi.

2. Innovatsiyalarda moliyaviy risklarni boshqarish:

Tadqiqotlar innovatsion sektorda moliyaviy risklarni samarali boshqarish muhimligini ta'kidlaydi. Xatarlarni tahlil qilish, kamaytirish strategiyalari va vositalarini ishlab chiqish, innovatsion jarayondagi xavflarni oldindan bilish va boshqarish innovatsion loyihalarning barqarorligi va muvaffaqiyatini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

3. Innovatsiya risk va risklarni boshqarish vositasi sifatida:

Ba'zi ishlarda innovatsiyalar nafaqat moliyaviy risklar ob'ekti, balki biznesning samaradorligi va barqarorligini oshirishi mumkin bo'lgan risklarni boshqarish vositasi sifatida ham ko'rib chiqiladi. Xatarlarni boshqarishning innovatsion yondashuvlari korxonalarga raqobatdosh ustunliklarni rivojlantirishga va moliyaviy va operatsion risklarni kamaytirishga yordam beradi.

4. Moliyaviy risklarni boshqarish texnologiyalari:

Zamonaviy tadqiqotlar, shuningdek, texnologiyalarning, jumladan, raqamli platformalar, ma'lumotlar tahlili, sun'iy intellekt va blokcheynning moliyaviy risklarni boshqarishni takomillashtirish va innovatsiyalar va moliyaviy jarayonlar samaradorligini oshirishdagi roliga e'tibor qaratmoqda.

Moliyaviy infratuzilmani rivojlantirish va innovatsiyalarda risklarni boshqarish bo'yicha adabiyotlarni o'rganish va tahlil qilish innovatsiyalar samaradorligini oshirishga, korxonalar va umuman iqtisodiyotning barqaror o'sishi va raqobatbardoshligini ta'minlashga yordam beradigan asosiy mexanizm va vositalarni aniqlash imkonini beradi.

O‘zbekistondagi moliyaviy infratuzilmaning hozirgi holatini tahlil qilish, mavjud muammolar va to‘siqlarni aniqlash, shuningdek, mamlakatda innovatsion faoliyat samaradorligini oshirish maqsadida ularni bartaraf etish yo‘llarini taklif etishdir. Innovatsiyalarni moliyalashtirish sohasidagi xalqaro tajribani va uni O‘zbekiston sharoitlariga moslashtirish imkoniyatlarini o‘rganishga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Ushbu tadqiqotning dolzarbligi O‘zbekistonda barqaror iqtisodiy o‘sishni ta’minlash va xalqaro maydonda raqobatbardoshlikni oshirish uchun innovatsion faoliyatni faollashtirish zarurati bilan bog‘liq. Samarali moliyaviy infratuzilmani yaratish ushbu maqsadlarga erishish yo‘lidagi muhim qadamdir.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada Jahon banki, Pitchbook, xalqaro Biznes standart kompaniyasi va boshqa moliya tashkilotlari, xalqaro konsalting kompaniyalari, shuningdek, O‘zbekiston respublikasi Markaziy banki, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi, rasmiy statistik ma’lumotlari va tadqiqotlari natijasi asosida matematik statistik tahlil, ko‘rsatkichlar monitoringi, kuzatuv kabi metodlar yordamida tahlil amalga oshirildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

O‘zbekistonda innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan moliyaviy infratuzilma davlat va xususiy moliya institutlari, venchur fondlari, biznes-inkubatorlar va akseleratorlar kabi turli elementlarni o‘z ichiga oladi. Biroq, innovatsiyalarni moliyalashtirishning mavjud mexanizmlari ularning samaradorligini cheklaydigan bir qator muammolarga duch kelmoqda.

Xususan, innovatsion loyihalar odatda katta investitsiyalarni talab qiladi, bu esa yetarli mablagʻni taʼminlashda qiyinchiliklar tugʻdiradi. Bu muammoni yumshatish uchun hukumatlar, xususiyl korxonalar va global institutlar innovatsiyalarni rivojlantirish uchun moliyaviyl resurslarni ajratishlari kerak.

Oʻzbekistonda innovatsion loyihalarni moliyalashtirishga qaratilgan bir qancha davlat dasturlari, jumladan, Innovatsiyalarni qoʻllab-quvvatlash jamgʻarmasi va Texnologiyalar parki mavjud. Banklar va venchur kapital fondlari kabi xususiyl moliya institutlari ham innovatsiyalarni moliyalashtirishda ishtirok etadilar, biroq ularning roli yuqori risklar va potentsial loyihalar haqida maʼlumot yoʻqligi sababli cheklanganligicha qolmoqda.

1-jadval.

O'zbekistonda innovatsiyalarni qoʻllab-quvvatlovchi davlat va xususiyl moliya institutlari

Institut	Turi	Asosiy funktsiyalar
Innovatsiyalarni qoʻllab-quvvatlash fondi	Davlat	Ilmiyl-tadqiqot loyihalarini moliyalashtirish
Texnologik Park	Davlat	Startaplar va innovatsion korxonalarni qoʻllab-quvvatlash
Tijorat banklari	Xususiyl	Kreditlar va kreditlar berish
Venchur fondlari	Xususiyl	Yuqori xavfli innovatsion loyihalarga sarmoya kiritish

Innovatsion korxonalar moliyalashtirishni jalb qilishda duch keladigan asosiy muammolarga yuqori garov talablari, mavjud moliyaviyl vositalar toʻgʻrisida xabardorlikning etishmasligi va rivojlangan venchur kapital bozori yoʻqligi sababli venchur kapitalini olish qiyinligi kiradi.

Jadval 2.

O'zbekistonda innovatsiyalarni moliyalashtirishning asosiy muammolari

Muammo	Tavsif
Yuqori garov talablari	Muhim garovlarni taqdim etish zarurati
Xabardorlik etishmasligi	Mavjud manbalar to'g'risida xabardorlikning past darajasi
Rivojlangan bozorning etishmasligi	Venchur kapitalining etishmasligi

Innovatsiyalarni moliyalashtirish sohasida xalqaro tajribani o'rganish O'zbekiston sharoitlariga moslasha oladigan ilg'or tajribalarni aniqlash imkonini beradi. Muvaffaqiyatli modellarga misol tariqasida davlat-xususiy sheriklik (DXH), ajratilgan fondlar yaratish va soliq imtiyozlari va subsidiyalar orqali xususiy investitsiyalarni rag'batlantirish kiradi.

Jadval 3.

Innovatsiyalarni moliyalashtirishning xalqaro amaliyoti

Mamlakat	Amaliyot	Tavsif
AQSH	Davlat-xususiy sheriklik (DXSh)	Hukumat va xususiy sektor o'rtasidagi qo'shma investitsiyalar
Germaniya	Ixtisoslashgan fondlar	Startaplarni qo'llab-quvvatlash uchun fondlar yaratish
Janubiy Koreya	Soliq imtiyozlari va subsidiyalar	Soliq yukini kamaytirish va subsidiyalar berish

O'zbekistonda innovatsion faoliyat samaradorligini oshirish uchun moliyaviy infratuzilmani yaxshilashga qaratilgan qator chora-tadbirlar ko'rish zarur. Bunday choralarga quyidagilar kiradi:

1. Innovatsion korxonalar uchun garov talablarini soddalashtirish.
2. Ta'lim dasturlari va maslahat xizmatlari orqali mavjud moliyaviy vositalar to'g'risida xabardorlikni oshirish.
3. Ixtisoslashgan ventur fondlarini yaratish va xorijiy investorlarni jalb qilish orqali ventur kapital bozorini rivojlantirish.

4. Innovatsion loyihalarni birgalikda moliyalashtirish uchun davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini joriy etish.

5. Xususiy innovatsiyalarga investitsiyalarni rag'batlantirish uchun soliq imtiyozlari va subsidiyalarni taqdim etish.

Jadval 4.

O'zbekistonda innovatsiyalar uchun moliyaviy infratuzilmani yaxshilash bo'yicha tavsiyalar

Tavsiya	Tavsif
Garovga qo'yiladigan talablarni soddalashtirish	Innovatsion loyihalar uchun garov talablari kamaytirildi
Ogohlikni oshirish	Ta'lim dasturlari va maslahatlar o'tkazish
Venchur kapital bozorining rivojlanishi	Ixtisoslashtirilgan fondlarni tashkil etish va xorijiy investorlarni jalb qilish
Davlat-xususiy sheriklik (DXSh)	Innovatsion loyihalarni moliyalashtirish uchun DXSh mexanizmlarini joriy etish
Soliq imtiyozlari va subsidiyalar	Investitsiyalarni rag'batlantirish uchun imtiyozlar va subsidiyalar berish

Moliyaviy infratuzilmani rivojlantirish O'zbekistonda innovatsion faoliyat samaradorligini oshirishning asosiy omili hisoblanadi. Xalqaro tajribani moslashtirish va tavsiya etilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish moliyalashtirishdan foydalanish imkoniyatini sezilarli darajada yaxshilashi va barqaror iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirish orqali mamlakatda innovatsion korxonalarning o'sishini rag'batlantirishi mumkin.

O'zbekistondagi innovatsion korxonalar uchun asosiy muammolardan biri moliyalashtirishni olishda garovga bo'lgan katta ehtiyojdir. Davlat kreditlarini kafolatlash dasturlarini joriy etish ushbu to'siqni sezilarli darajada kamaytirishi mumkin. Kreditlar bo'yicha davlat kafolatlari innovatsion faoliyat bilan shug'ullanadigan korxonalar uchun garov talablarini kamaytiradi va shu bilan moliyaviy resurslardan foydalanishni osonlashtiradi.

Jadval 5.

Davlat kreditlarini kafolatlash dasturlariga misollar

Mamlakat	Dastur	Tavsif
Buyuk Britaniya	Enterprise Finance Guarantee (EFG)	Kichik va o'rta biznes kreditlari uchun davlat kafolatlari
Germaniya	KfW Mittelstandsbank	Innovatsion va kichik biznes uchun kredit kafolatlari
Yaponiya	Credit Guarantee Corporation of Japan	Kichik va o'rta korxonalarni qo'llab-quvvatlash uchun davlat kafolatlari

Innovatsiyalarni muvaffaqiyatli rivojlantirish uchun tadbirkorlarning mavjud moliyaviy vositalar va imkoniyatlar to'g'risida xabardorligini oshirish zarur. Innovatsiyalarni moliyalashtirish bo'yicha ta'lim dasturlari, seminarlar va treninglar tashkil etish, shuningdek, axborot portallarini tashkil etish innovatsion tadbirkorlar o'rtasida xabardorlikni oshirish va moliyaviy boshqaruv ko'nikmalarini yaxshilashga yordam beradi.

Jadval 6.

Axborot darajasini oshirish choralari

Chora-tadbirlar	Tavsif
Ta'lim dasturlari	Innovatsiyalarni moliyalashtirish bo'yicha kurslar va seminarlar
Maslahat xizmatlari	Mavjud moliyaviy vositalar bo'yicha maslahat berish
Axborot portallari	Innovatsiyalarni moliyalashtirish ma'lumotlari bilan onlayn resurslarni yaratish

Ixtisoslashtirilgan venchur fondlarini tashkil etish va xorijiy investorlarni jalb etish O'zbekistonda venchur kapital bozorini rivojlantirish uchun muhim qadam hisoblanadi. Davlat venchur kapital fondlariga soliq imtiyozlari va subsidiyalar berish hamda xorijiy sheriklar bilan qo'shma fondlar yaratish orqali faol rol o'ynashi mumkin.

Jadval 7.

Venchur kapital bozorini rivojlantirish choralari

Chora-tadbirlar	Tavsif
Ixtisoslashgan fondlarni yaratish	Startaplarni qo'llab-quvvatlash uchun venchur fondlarini shakllantirish
Xorijiy investorlarni jalb qilish	Investitsiya forumlari va konferentsiyalarini o'tkazish
Soliq imtiyozlari va subsidiyalar	Venchur fondlari uchun imtiyozlar va subsidiyalar berish

Davlat-xususiy sheriklik (DXSh) innovatsion loyihalarni birgalikda moliyalashtirishning samarali vositasi hisoblanadi. O'zbekistonda davlat-xususiy xususiy tadbirkorlikni joriy etish xavfi yuqori bo'lgan innovatsion loyihalarni moliyalashtirish uchun qo'shma fondlar tashkil etishni o'z ichiga olishi mumkin, bunda davlat xavf-xatarlarning bir qismini o'z zimmasiga oladi va shu orqali xususiy investitsiyalarni jalb qiladi.

Jadval 8.

Muvaffaqiyatli DXSh misollari

Mamlakat	DXSh misoli	Tavsif
AQSH	Small Business Innovation Research (SBIR)	Kichik biznesni tadqiq qilish va rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash bo'yicha DXSh dasturi
Germaniya	High-Tech Gründerfonds	Davlat va xususiy investorlar tomonidan moliyalashtiriladigan venchur fondi
Janubiy Koreya	Tech Incubator Program for Startups (TIPS)	Xususiy investorlar va davlat ishtirokida startapni qo'llab-quvvatlash dasturi

Innovatsiyalar bilan shug'ullanuvchi korxonalar uchun soliq imtiyozlari va subsidiyalar berish innovatsiyalarga xususiy investitsiyalarni sezilarli darajada rag'batlantirishi mumkin. Bunday chora-tadbirlar innovatsion loyihalardan

olinadigan foyda soliq yukini kamaytirish, ilmiy faoliyat va texnologiyalarni rivojlantirish uchun grantlar va subsidiyalar berishni o'z ichiga olishi mumkin.

Jadval 9.

Soliq imtiyozlari va subsidiyalarga misollar

Mamlakat	Dastur	Tavsif
Irlandiya	Research and Development (R&D) Tax Credit	Tadqiqot va ishlanmalar uchun soliq imtiyozlari
Singapur	Productivity and Innovation Credit (PIC)	Innovatsiyalar va samaradorlik uchun soliq imtiyozlari va subsidiyalar
Avstraliya	Research and Development (R&D) Tax Incentive	Tadqiqot loyihalari uchun soliq imtiyozlari

O'zbekiston Respublikasida innovatsion faoliyat samaradorligini oshirishda moliyaviy infratuzilmani rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Hozirgi holat va muammolarni tahlil qilish, shuningdek, xalqaro tajribani o'rganish innovatsiyalarni moliyalashtirishni takomillashtirish yo'nalishlarini aniqlash imkonini beradi. Taklif etilayotgan garov talablarini soddalashtirish, xabardorlikni oshirish, venchur kapital bozorini rivojlantirish, DXSh mexanizmlarini joriy etish va soliq imtiyozlari va subsidiyalar berish kabi chora-tadbirlar O'zbekistonda innovatsion ekotizimni rivojlantirishga sezilarli hissa qo'shishi mumkin. Ushbu chora-tadbirlarni amalga oshirish davlat, xususiy sektor va xalqaro hamkorlar sa'y-harakatlarini muvofiqlashtirishni taqozo etadi, bu esa pirovardida barqaror iqtisodiy o'sish va mamlakatning jahon miqyosida raqobatbardoshligini oshirishga olib keladi.

XULOSA

Xulosa qilib shuni ta'kidlash mumkinki, moliyaviy infratuzilmani rivojlantirish O'zbekiston Respublikasida innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynaydi. Moliyalashtirishga kirishni soddalashtirish, tadbirkorlar

xabardorligini oshirish, venchur kapital va davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish, soliq imtiyozlari va subsidiyalar berish bo'yicha chora-tadbirlarning joriy etilishi innovatsion ekotizimning jadal rivojlanishiga yordam beradi. Ushbu qadamlar iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish va mamlakatning jahon miqyosidagi raqobatbardoshligini oshirish orqali innovatsiyalarning o'sishi uchun qulay shart-sharoitlarni yaratadi. Shunday qilib, moliyaviy infratuzilmani rivojlantirish O'zbekistonning jahon innovatsion hamjamiyatiga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvi va uzoq muddatda barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash uchun muhim omil hisoblanadi.

Samarali moliyaviy infratuzilma nafaqat innovatsiyalar uchun resurslardan foydalanish imkoniyatini beradi, balki tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishga va innovatsiyalar sohasida yangi ish o'rinlarini yaratishga yordam beradi. Bundan tashqari, moliyaviy sharoitlarni yaxshilash va innovatsion loyihalarni qo'llab-quvvatlash ichki korxonalar va xalqaro investorlar tomonidan investitsiyalarni jalb qilishga yordam beradi.

Innovatsiyalarga investitsiyalar natijalarini monitoring qilish va baholash tizimini rivojlantirish ham muhim jihatdir. Bu sizga ajratilgan mablag'lardan foydalanish samaradorligini kuzatish, erishilgan natijalarni baholash va moliyalashtirish strategiyalarini bozor ehtiyojlari va innovatsion tendentsiyalarga moslashtirish imkonini beradi.

Va nihoyat, innovatsiyalarni rivojlantirish uchun rag'batlarni shakllantirishda davlatning ishtiroki muvaffaqiyatning muhim omilidir. Bunga nafaqat moliyaviy yordam, balki qulay huquqiy va soliq muhitini yaratish, biznes, ilmiy muassasalar va davlat organlari o'rtasidagi hamkorlikni rag'batlantirish, innovatsion infratuzilma va ekotizimdan foydalanish imkoniyatini ta'minlash kiradi.

Shunday qilib, innovatsiyalar uchun moliyaviy infratuzilmani rivojlantirish ko'p faktorli jarayon bo'lib, davlat, biznes va ilmiy hamjamiyat tomonidan kompleks yondashuv va kelishilgan sa'y-harakatlarni talab qiladi. Biroq, ushbu chora-tadbirlarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi innovatsion rivojlanish sur'atlarini jadallashtirishga va jahon sahnasida O'zbekiston Respublikasining raqobatbardoshligini oshirishga imkon beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Atamurodov T., Hamroyev B. Xususiy tarmoq va davlat hamkorligi. Monografiya, Toshkent moliya instituti. –T.: —Iqtisod-Moliya, 2013. - 96 b.
2. Davlat statistika qo'mitasi, qatnov yo'llarining uzunligi <https://api.stat.uz/api/v1.0/data/qatnov-yollarining-uzunligi-yil-oxiriga-ming-ki?lang=uz&format=xlsx>
3. Felsing K. Former staff member of the Asian Development Bank's (ADB) Regional and Sustainable Development Department (RSDD), Special Initiative Group (RSOD-SI) /Public-Private Partnership / Handbook. 2007. 100p.
4. Raimjonova M.A. O'zbekistonda erkin iqtisodiy hududlarga investisiyalarni jalb qilishni faollashtirish. Iqt. fan. nom. ilm. dar. olish uchun yoz. diss. avtoref. - T.: «BMA»,
5. Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to'g'risida"gi qonun. 2012 y. Qayumov R.I. Investisii. Uchebnoe posobie -2010 g. Toshkent. TDIU: 510 b.
6. Tuiychiev A. Public-private partnership in the transport system of Uzbekistan //American journal of economics and business management. – 2021. – №4. – c. 1–6.

7. Tuychiev A. Scientific approaches to public-private partnership in the transport system of Uzbekistan // American journal of economics and business management. – 2021. – №3. – c. 100–105.
8. Suyunov D.X., Xolbayev B.A. Loyiha boshqaruvi: uslub va standartlar: o‘quv qo‘llanma / 2021. – 208 b.
9. "Innovatsiyalarda risklarni boshqarish" <https://www.oecd.org/>